

ქიმიის ტერმინოლოგიის
სტრუქტურული ტიპები ქართულში

ქიმიის, ისევე როგორც სხვა დარგების, ტერმინოლოგიაში გვხვდება შემდეგი სტრუქტურული ტიპები:

1. ერთსიტყვიანი — მარტივი და ნაწარმოები — ტერმინები (ტრინა, ლითიუმი...; სხნარი...);
2. ორ-, სამ- და მეტსიტყვიანი ტერმინები — შესიტყვებები (ნატრიუმის ქლორიდი, სპილენძის შავი მადანი...);
3. შესიტყვებათა კომპრესიის შედეგად მიღებული კომპოზიტები (წყალხსნარები, წყალბადბრომმყავა...).

წმინდა ფორმალური თვალსაზრისით უფრო თანამიმდევრული იქნებოდა ორი ტიპის გამოყოფა: ერთ- და ერთზე მეტსიტყვიანისა, ანუ ანალიტიკური ტერმინებისა (ე. წ. ანალიტიზმებისა). მაგრამ რეალური და, ამასთან, სპეციფიკური ვითარება ქიმიის ტერმინოლოგიაში ისეთია, რომ ერთსიტყვიანთა ერთ-ერთი ქვეტიპი — კომპოზიტები, რომელთა აბსოლუტური უმრავლესობა ანალიტიზმების კომპრესიის შედეგადაა მიღებული, თავისი ცნებითი დატვირთულობით, გვარეობით-სახეობითი იერარქიის გამოვლენის უნარიანთა და სხვა ნიშნებით უფრო ახლოსაა ანალიტიკურ ტერმინებთან, ვიდრე ერთსიტყვიან, უფრო ზუსტად, ერთეუმიან (მარტივ თუ ნაწარმოებ) ტერმინებთან. აქვე გასათვალისწინებელია ისიც, რომ არცთუ იშვიათად კომპოზიტის ფორმის მქონე ტერმინებს მოუპოვებათ პარალელური ვარიანტები ამოსავალი ანალიტიზმების სახით (მაგ., ლიმონმყავა || ლიმონის მყავა).

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ჩვენეული კლასიფიკაცია ქიმიური ტერმინებისა სამწევროვანია, და არა ორწევროვანი, რაც, ფიქრობთ, უკეთ ასახავს ობიექტურ ვითარებას და უფრო მკაფიოდ ავლენს ტერმინებით გამოხატული ცნებების სისტემურ ლოგიკურ კავშირებს.

ქიმიის ტერმინოლოგიის თავისებურება, მას მრავალი სხვა დარგის ტერმინოლოგიისაგან რომ გამოარჩევს, ერთგვარად აისახება სათანადო ფორმულებსა და პირობით აღნიშვნებში, რომლებიც წარმოადგენს ტერმინთა სიმბოლურ გამოსახულებებს.

განვიხილოთ თითოეული სტრუქტურული ტიპი ცალ ცალკე.

1. ერთსიტყვიანი — მარტივი და ნაწარმოები ტერმინები

ა) ერთსიტყვიანი მარტივი შედგენილობის ტერმინები გვხვდება როგორც საკუთარი, ისე (და შეტადაც) ნახესხები ლექსიკიდან. საკუთარ ლექსიკად დღეს ჩაითვლება ყველა ის სიტყვა, — ქართულიცა და არაქართულიც. — წარმოშობით უცხოური, ძველისძველი ნახესხობები, რომლებიც ინტერნაციონალიზმებად არ ქცეულან. მაგ.: რკინა, თქრო, ვერცხლი, სპილენძი, კალა, თუთია, ტყვია, ტუტი, ფუძე...

ნახესხებ სიტყვებად, ჩვეულებრივ, ინტერნაციონალიზმები ივარაუდება: მეტალი, ფოსფორი, იოდი, ქრომი, ქლორი, კალიუმი, ნატრიუმი, მანგანუმი...

ორსავე შემთხვევაში საქმე გვაქვს ქიმიური ელემენტების სახელწოდებებთან. ნაერთები, როგორც წესი, რთული შედგენილობის ტერმინებით გამოიხატება, თუმცა გამოიხატები აქაც გვაქვს (მაგ., წყალი).

ბ) ერთფუძიან ნაწარმოებ ტერმინებში ხმარებული აფიქსების შერჩევის უნარისა და პროდუქტიულობის თვალსაზრისით დიდ ინტერესს იწვევს სიტყვაწარმოება, როგორც სხვადასხვა ნიშნის მიხედვით დიფერენცირების საშუალება.

აფიქსური სიტყვაწარმოებიდან ქიმიის ტერმინოლოგიისათვის ყველაზე სპეციფიკური და თვალში საცემია აფიქსთა სემანტიკური დიფერენციაცია. კერძოდ, მისი ერთი უჩვეულო შემთხვევა, რომელიც მჭონებლობის -იან და -ოვან აფიქსების ხმარებასთანაა დაკავშირებული.

საერთო სალიტერატურო ქართულში აღნიშნული აფიქსები თითქმის ერთი და იმავე სემანტიკის მჭონენი არიან და არსებით სხვაობას არ იძლევიან. განსხვავებას (და მნიშვნელოვანსაც) ქმნის ამავე სუფიქსების ხმარება ქიმიის ტერმინოლოგიაში, მქავებში ქანგადატომთა მოღებების შემცველობის განსხვავებული რაოდენობის აღსანიშნავად!. შდრ.:

1 რ. ლამბაშიძე, ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგია და მისი შედგენის ძირითადი პრინციპები, თბ., 1986, გვ. 135.

ქლორ-იან-ი	და	ქლორ-ოვან-ი
ქრომ-იან-ი	და	ქრომ-ოვან-ი
ნახშირბად-იან-ი	და	ნახშირბად-ოვან-ი

ქიმიის ტერმინოლოგიისათვის ნიშანდობლივია -ა სუფიქსის გამოყენება, როცა იგი აღნიშნავს მსგავსებას რაიმე საგნისას სხვა საგანთან. მსგავსება შეიძლება იყოს ფერის, მოყვანილობის ან სხვა რაიმე ნიშნის მიხედვით. მაგ.:

ლურჯ-ა	მწვან-ა
თეთრ-ა	კრიალ-ა ²

რთვი სუფიქსები ქიმიის ტერმინოლოგიაში აწარმოებენ როგორც ქართული, ისე უცხოური ფუძეებისაგან ერთ-ერთი ძირითადი კლასის მარილების სახელწოდებებს. ესენია უცხოური -ატ, -იტ, -იდ სუფიქსების ქართული ეკვივალენტები: -ის, -ონის და -ედ სუფიქსები. მაგ.: ბორისები, ქლოროფენისები, გოგირდოფენისები, ნახშირგოგირდედი და მისთ. მათგან პირველი ორი (-ის, -ონის), როგორც წესი, მრავლობითის ფორმით იხმარება, ხოლო მესამე (-ედ) თვითონ არის კრებითი სემანტიკის შემცველი და ამიტომ მას მრავლობითი რიცხვის ნიშანი საგანგებოდ აღარ სჭირდება (ვერცხლოვანოვანი, ნახშირგოგირდედი), თუმცა იშვიათ შემთხვევაში შეიძლება შეგვხვდეს კიდევ მრავლობითში (წყალბადოვანოვანოვანი).

ბუნებრივია, მეცნიერების ენა ვერ დაელოდება საერთო ენის განვითარების სტაბილურსა და მყარ კანონებს და იგი ხშირად ტერმინის შესაქმნელად საკუთარ გზებსა და საშუალებებს იყენებს, თავისებურად ეპყრობა ენობრივ მასალას, ზოგჯერ ფუნქციებს უცვლის ტრადიციულ სიტყვაწარმოებას ან სიტყვათა მაწარმოებელ აფიქსებს, ხელოვნურად აგებს ტერმინთა მოდულებს³.

ასე რომ, ტერმინების შექმნა მთლიანად ენობრივი ოპერაციებია, რისთვისაც აუცილებელია ენობრივ საშუალებათა შეგნებული დიფერენცირება.

² ი. ქიბუტი, -იან, -ოვან, -ა სუფიქსთა ფუნქციონისათვის ტერმინოლოგიურ სიტყვაწარმოებაში: ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წ. X, 1993, გვ. 169-188.

³ რ. დამბაშიძე, ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგია და მისი..., გვ. 139.

2. ანალიტიკური ტერმინები (ანალიტიზმები), ანუ შედგენილი ტერმინები

შედგენილი ტერმინები, რომლებიც ერთზე მეტი კომპონენტი-საგან იწარმოება, სამეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვა სახელწოდებით გვხვდება: „ტერმინოლოგიური გამოთქმები“, „ტერმინოლოგიური შესიტყვებები“, „აღწერითი (ერთ-, ორ- ან მეტსიტყვიანი) გამოთქმები“, „შედგენილი ტერმინები“, „ექსპლიკაციური ტერმინები“, „ანალიტიკური ტერმინები“ („ანალიტიზმები“).

ანალიტიკური ტერმინები წარმოადგენს ცალ-ცალკე გაფორმებულ ლექსიკურ ერთეულებს, რომლებიც შედგება დამოუკიდებელი მნიშვნელობის მქონე და დამხმარე ელემენტებისაგან და ფუნქციურ-სემანტიკური თვალსაზრისით ეკვივალენტურია კომპოზიციური სიტყვებისა. ასეთი ტერმინები ასრულებენ იმგვარსავე როლს, როგორსაც ერთწევრიანი, ანუ ერთსიტყვიანი ტერმინები (პირობადიდიქა, ქვექლოროვანიდიქა, პიროსტიბიუმიდიქა, ქვემანგანუმიდიქა, ქვეფოსფორმიდიქა, პიროდარიზანიდიქა, პიროფორმიდიქა, ზენახსირმიდიქა, ზექლორმიდიქა და სხვ.) და წარმოადგენენ ენის სისტემის შემადგენელ ნაწილს.

ძირითადად ამგვარი გაფორმებული კონსტრუქციების შემოღების აუცილებლობა ამა თუ იმ დარგის ლექსიკაში გამოწვეულია იმით, რომ ასეთი ფორმები შედმიწვევით ზუსტად გადმოსცემენ სპეციალური ცნების დიფერენციალურ ნიშნებს, ე. ი. ისეთ ნიშნებს, რომლებიც გამოარჩევს მას სხვა ცნებისაგან ყოველგვარი კონტექსტის გარეშე. ეს ზრდის ტერმინის სემანტიკური მოტივაციის ხარისხს, რაც ტერმინისათვის არსებითია.

აქ სარკვევი არაფერია: თვითონ დასახელება იმდენად ზუსტად მათრიენტირებულია, რომ მას დამატებითი საშუალებები (კონტექსტი, ამხსნელი სიტყვები...) არ სჭირდება.

ამგვარად, შედგენილი ტერმინი ხასიათდება გამჭვირვალე მოტივაციით, იგი მაქსიმალურად ზუსტად ასახავს აღსანიშნს ცნებისას⁴.

შედგენილი ტერმინები, როგორც ეს კარგადაა ცნობილი სამეცნიერო ლიტერატურიდან, ნებისმიერი დარგის ტერმინთა უმრავლესობას შეადგენს.

სწორედ ამგვარ ტერმინოლოგიურ გამოთქმათა წყალობით ხერხდება ცნებათა საკლასიფიკაციო სქემის წარმოჩენა, ერთგვარი

⁴ რ. ლაშქაშვილი, ანალიტიკურ ტერმინთა სტრუქტურულ-სემანტიკური თავისებურებანი: ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წ. X, 1993, გვ. 217—226.

სისტემატიზაცია სემანტიკურად ახლოს მდგომი ტერმინებისა და ყალიბდება ის ცნებობრივი სისტემა, რომელსაც გვარეობით-სახეობით ცნებათა ურთიერთმიმართება ჰქვია. მაგალითად:

მ ა რ ი ლ ე ბ ი: ნატრიუმის ქლორიდი, კალიუმის სულფატი, კალციუმის სულფატი, სუფრის მარილი, მანგანუმის მარილი, სისხლის ყვითელი მარილი...

ფ უ ძ ე ე ბ ი: კალიუმის ფუძე, სპილენძის ფუძე, ჟანგ-სპილენძის ფუძე, თხევადი ფუძე...

მ ქ ა ვ ე ბ ი: ერთფუძიანი მჟავა, ციკლური მჟავები, თაფლის მჟავა, უჟანგბადო მჟავა, მთრიმლავი მჟავა, მტრგვინავი მჟავა, ორფუძიანი მჟავა...

ზემოთ მოყვანილ მაგალითებში პოსტპოზიციური ერთეულები — საზღვრულები — გვარეობით ცნებებს აღნიშნავს, დანარჩენი კი — სახეობითს (ესენი ძირითადად მსაზღვრელებია).

ანალიტიკური ტერმინების შექმნას აუცილებლობა განსაზღვრავს. ყოველ ცალკეულ ტერმინს ცალკე სახელი რომ ჰქონდეს, ეს შეუძლებელს გახდიდა მათ დახსოვნებას⁵.

აღწერითი ტერმინების წყალობით ნებისმიერი გვარეობითი ცნებისაგან შეიძლება ადვილად შედგეს სახეობითი ცნება. ორსიტყვიანი, სამ- და მეტსიტყვიანი ტერმინოლოგიური გამოთქმები, ჩვეულებრივ, თავისუფალ შესიტყვებებს ან ფრაზეოლოგიურ შენაზარდებს წარმოადგენენ.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა: ბუნებრივია, როდესაც თავისუფალ შესიტყვებებზე ვლაპარაკობთ, მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული ტერმინოლოგიის სპეციფიკა. სადაც შესიტყვებები, თუნდაც თავისუფალი, რაღაც გარკვეულ ჩარჩოებში ზის, მათი თავისუფლების ხარისხი ნაკლებია. ვიდრე ჩვეულებრივი ენის შესიტყვებებისა, რადგანაც ამა თუ იმ დარგის ლექსიკა მაინც ერთგვარად ჩაკეტილ სისტემას ქმნის და ამპლიტუდაც რაოდენობრივი მაჩვენებლის მერყეობისა შედარებით შეზღუდულია.

თავისუფალი შესიტყვებები არ აღნიშნავენ რაიმე რთული საგნის სახელწოდებას, როგორც ერთ სტრუქტურულ-სემანტიკურ მთლიანობას. ისინი ახასიათებენ, ანუ განსაზღვრავენ ძირითად, საყრდენ ცნებას, ანუ იმას, რაც ქმნის სინტაგმისა თუ შესიტყვების

⁵ სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ მხოლოდ ქიმიურ ტერმინთა რაოდენობა 2 მილიონზე მეტია (იხ. Л. А. Ш в е т, О полевом статусе терминологической лексики: Актуальные проблемы научно-технической терминологии (Тезисы докладов к зональному семинару, 4 февраля 1985 г., Пенза, 33. 65—67.

სემანტიკურ ცენტრს; სოლო ფრაზეოლოგიზმები გამოირჩევა სემანტიკური მთლიანობით. ისინი სწორად გამოხატავენ ამა თუ იმ ერთი რთული სახელის მთლიან მნიშვნელობას.

შედგენილი ტერმინები იწარმოება სინტაქსური ურთიერთობების საფუძველზე: ესაა ძირითადად შეთანხმება ორ წევრს შორის. მაგ.: ზედსართავი + არსებითი სახელი (იშვიათი ლითონები), მართვა: არსებითი სახელი ნათესაობითში + არსებითი სახელი (ტყვიის კრიალა), ანდა ერთისა და მეორის ნაირგვარი კომბინაციით მიღებული შრავალკომპონენტაანი სხვადასხვა ფორმები (სპილენძის ფუძე კარბონატი, დაბალი დაჟანგულობის ხარისხი...).

აქედან ყველაზე ვავრცელებული სტრუქტურული ტიპებია ორკომპონენტაანი 1) ატრიბუტულმსაზღვრელიანი (ზედსართავი + არსებითი) და 2) მართულმსაზღვრელიანი (არსებითი ნათესაობითში + არსებითი). მაგალითად:

1. ინერტული გაზები, ანტიკოროზიული ლითონი, თხევადი ლითონი (ალუმინი ან თითბერი) და ა. შ.

2. ნატრიუმის მარილი, სპილენძის სულფატი, რკინის ალმადანი, ბარიუმის ზეჟანგი, კალიუმის მინა, ხსნარის სიმკვრივე, აზოტის ხსნარი და ა. შ.

იშვიათად გვხვდება ატრიბუტულმსაზღვრელიანი შესიტყვება — არსებითი + არსებითი (ტუტე ლითონი, ქვეჟანგი ლითონი, ფუძე მარილი...).

შეიძლება შევადგინოთ ტერმინოლოგიური შესიტყვებების, ტერმინოლოგიური გამოთქმების შემადგენელ კომპონენტებს შორის სინტაქსურ ურთიერთობათა სქემა (იხ. სქემა I).

შეტყველების ნაწილის მიხედვით სამსიტყვიანი ტერმინები შემდეგ კომბინაციებს იძლევა:

1. არს. + ზედს. + არს.: აირთა ფონეტიკური თეორია; სპილენძის შავი მადანი;

2. ზედს. + არს. + არს.: აბსოლუტური ნულის ტემპერატურა;

3. ზედს. + არს. + მასდ.: მსუბუქი ფრაქციების გამოხდა;

4. ზედს. + მასდ. + არს.: წითელი ვარვარების ტემპერატურა;

5. არს. + მასდ. + არს.: იონთა მოქმედების დამოუკიდებლობა;

6. ზედს. + ზედს. + არს.: რადიკალური ჯაჭვური რეაქცია;

7. მასდ. + არს. + არს.: გამოხდა წყლის ორთქლით;

8. მასდ. + მიმდ. + არს.: გამოხდა ვაუხშობულ არეში;

9. მიმდ. + ზედს. + არს.: შენადნობის ძირითადი ლითონი;

10. თანდებულებანი უორმა: არს. (თანდ.) + მიმდ. + არს.: ვერცხლისებრ მზინავი ლითონი.

ბუნებრივია, ეს ხდება ფიქსაციის სფეროში (ე. ი. ლექსიკონებში), თორემ ფუნქციონირების სფეროში (სტატიებში, მონოგრაფიებში, სამეცნიერო ხასიათის სხვა ლიტერატურაში) კომპონაციები შეიძლება კიდევ უფრო მრავალფეროვანი იყოს.

სამსიძვენიან ტერმინოლოგიურ შესიტყვებათა კომპონენტებს შორის სინტაქსური ურთიერთობებისათვის იხ. სქემა II.

იშვიათად გვხვდება თხსიძვენიანი გამოთქმები იმ ტიპისა, როგორცაა:

ბუთილის პირველადი ნორმალური სპირტი — спирт первичный нормальный бутиловый;

ბუთილის მეორეული ნორმალური სპირტი — спирт вторичный нормальный бутиловый;

ჩონჩხედური ანიონ-ტეტრაედრული აღნაგობის სილიკატები (შინერ.) — силикаты с каркасной анион-тетраэдрической структурой;

ლენტური (ძეწკვებშეწყვილებული) ანიონ-ტეტრაედრული აღნაგობის სილიკატები — силикаты с ленточной (сдвоенно-цепочной) анион-тетраэдрической структурой.

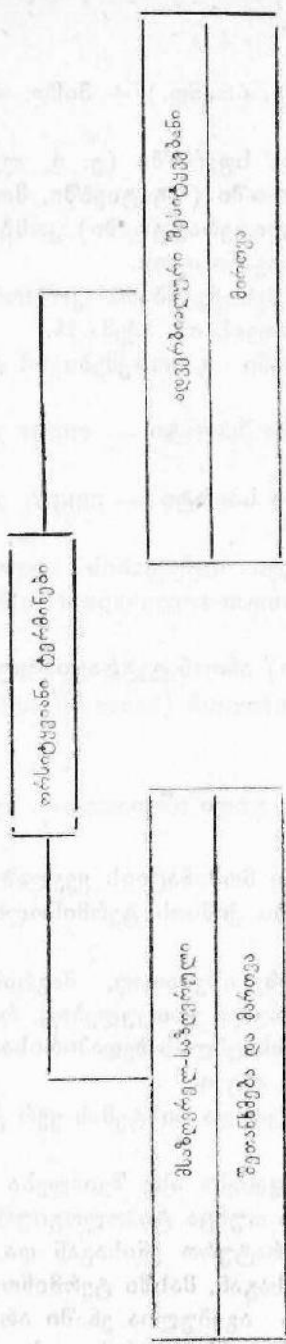
ვინაიდან ფიქსაციის სფეროში ეს დიდი იშვიათობაა, ჩვენ მასზე საგანგებოდ აღარ შეუჩერდებით.

სქემებზე მოცემულია სინტაქსური ნომინაციის ყველაზე ძირითადი და დამახასიათებელი მოდელები ქიმიის ტერმინოლოგიისათვის.

ტექნიკურ ტერმინოლოგიაში ძალზე იშვიათად, მაგრამ მაინც გვხვდება კონსტრუქციულად უფრო რთული ერთეულებიც, როგორცაა: გათრიმლული ქრომის ტყავი ფესხაცმლის ზედაპირისათვის — кожа хромового дурления для верха обуви.

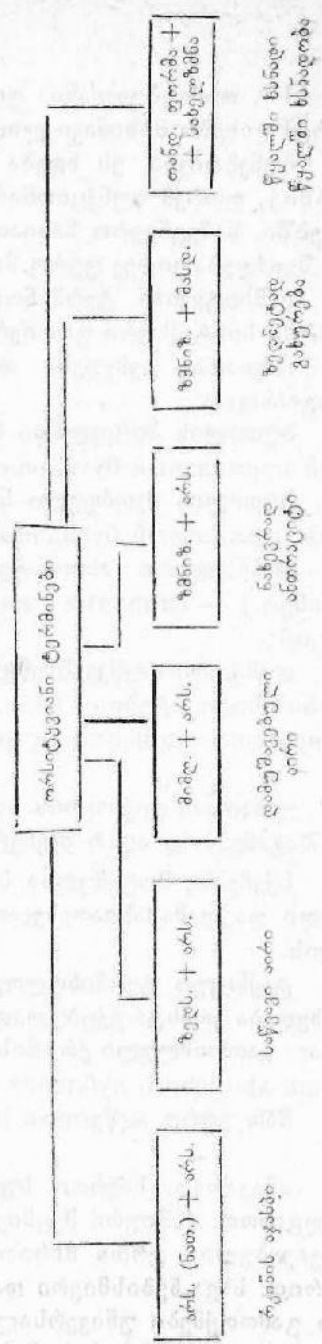
მათ უფრო აღწერითი ხასიათი აქვთ და სისტემას ვერ ქმნიან.

ამგვარად, საერთო სურათის შეფასება ასე შეიძლება წარმოვიდგინოთ: ქიმიური მეცნიერების ენა თუმცა ტიპოლოგიურად განსხვავებულია, ერთი მხრით, სალიტერატურო ენისაგან და, მეორე მხრით, სხვა ნებისმიერი დარგის ენისაგან, მასში ტერმინოლოგიური გამოთქმები უნივერსალურია და აგებულია ენაში არსებული გრამატიკული წესების მიხედვით. ეს განსაკუთრებით ხელშეასახებია კონკრეტული ფაქტების აღწერისას და ნებისმიერი სხვა დარ-

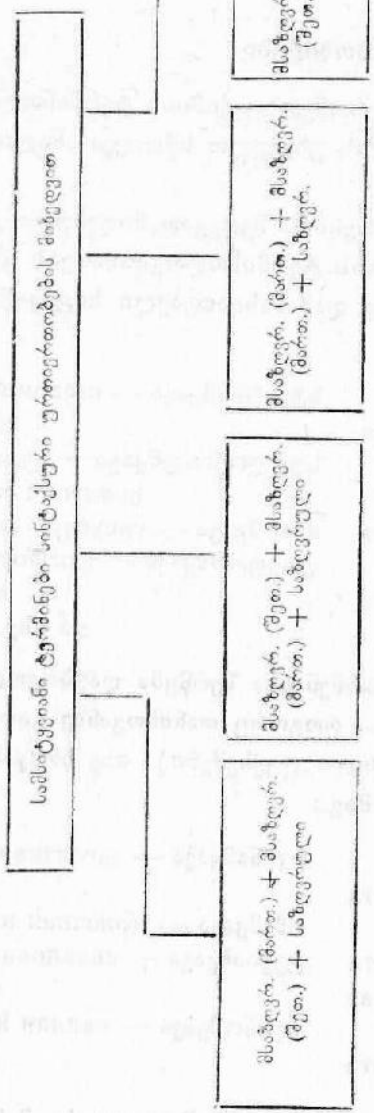

ნახევრად თხევადი

ძეტყველების ნაწილების მიხედვით ეს სქემა ასე გაიშულებოდა:

საზღვრ. (მართ.) + მსაზღვრ. (შეთ.) + საზღვროული

საზღვრ. (შეთ.) + მსაზღვრ. (მართ.) + საზღვროული

საზღვრ. (მართ.) + მსაზღვრ. (შეთ.) + საზღვროული

საზღვრ. (შეთ.) + მსაზღვრ. (მართ.) + საზღვროული

საზღვრ. (მართ.) + მსაზღვრ. (შეთ.) + საზღვროული

საზღვრ. (შეთ.) + მსაზღვრ. (მართ.) + საზღვროული

საზღვრ. (მართ.) + მსაზღვრ. (შეთ.) + საზღვროული

საზღვრ. (შეთ.) + მსაზღვრ. (მართ.) + საზღვროული

რი შერწყმის შემთხვევა და გაიბრუნა, რომ მართულმსაზღვრელიანი ტერმინები ერთ მთლიან კომპოზიტად არის გაფორმებული:

აკრილალდეჰიდი — акриловый альдегид, ალუმინქლორიდი — хлористый алюминий, ნატრიუმშიდი — амид натрия, კალიუმმანგანიტი — манганит калия, ვერცხლქლორიდი — хлористое серебро, ვერცხლციანიდი — цианистое серебро, ბარიუმსილიციდი — силицид бария.

პირველ პარაგრაფში აღნიშნული თავისებურება -თან სუფიქსისა -იან სუფიქსთან მიმართებით კომპოზიტებშიც იწინსთავს, ოღონდ აქ -იან სუფიქსის ნაცვლად ნულთან დაბოლოებაზე გვისდება საუბარი. შდრ. წვეილები:

აზოტმჟავა — азотная кислота	აზოტოვანმჟავა — азотная кислота
გოგირდმჟავა — серная кислота	გოგირდოვანმჟავა — сернистая кислота
კალამჟავა — оловянная кислота	კალოვანმჟავა — оловянистая кислота
ტყვიამჟავა — свинцовая кислота	ტყვიოვანმჟავა — свинцевистая кислота
რკინამჟავა — железная кислота	რკინოვანმჟავა — железистая кислота

ქიმიის ტერმინოლოგიაში ყურადღებას იქცევს ზე- და ქვეპრეფიქსიანობით წარმოება, სადაც მათ საპირისპირო ფუნქციები აქვთ: ზე- იხმარება ელემენტის უმაღლესი დაქანგულობის ხარისხის ხაზგეხებლად, ხოლო ქვე- უდაბლესი დაქანგულობის ხარისხისა. მაგ.: ზეაზოტმჟავა, ზეაზოტოვანმჟავა, ქვეიოდმჟავა, ქვეიოდოვანმჟავა და ა. შ.

4. ტერმინის სივრცე

ქიმიის ტერმინოლოგიაში ზოგჯერ მთელი წინადადების ტოლი შესიტყვება ერთი სიტყვისაა გადმოცემული. სწორედ ამგვარი კომ-

⁶ სინტაქსად წარმოადგენილი მხოლოდ ის შემთხვევები, როდესაც ესა თუ ის მჟავა დახასიათებულია რაიმე ნიშნის მიხედვით, ე. ი. როდესაც ატრიბუტულ მსაზღვრელთან ვაქვს საქმე. ასეთი თითზე ჩამოსათვლელი (სულ 7) შემთხვევებია: მკრგვინავი მჟავა, ორფუძიანი მჟავა, მხოლოვი მჟავა, აქროლადი მჟავა, ნამუშევარი მჟავა, განზავებული მჟავა, სამფუძიანი მჟავა; ეპონიმურა ტერმინები; კლდევეს მჟავა, კოსის მჟავა, რეინევეს მჟავა...

პრესიის შედეგადაა მიღებული ისეთი ვრცელი ერთეულები, როგორცაა, მაგ., მინერალთა სახელწოდებები:

კალიუმტეტროქსოდიჰიდროქროსშიატი (VIII) — осмий (VIII), тетроксидгидроксикалийный,

სამოქსონიტრიდოსმიუმჟავა — триоксонитридоосмиевая кислота,

ტრინიტროდიოქსისუმიის მჟავა — тринитродиоксиесвая кислота,

პენტანატრიფოსფატი — пентанатрийтрифосфат.

კობალტისქლოროპენტამინოქლორიდი — хлоропентаминокобальтихлорид.

ტუტელითონტეტროქსიდიფთოროსმისები — тетроксидифтороалкали-соли осмия (VIII).

დიქლორიფენილდიქლორმეთილმეთანი — дихлордифенилди-хлорметилметан.

ქიმიური ტერმინების ასეთ ვრცელ დასახელებათა არსებობას უთუოდ ხელს უწყობს მათი აღწერის სისტემურობა.

როგორც ვხედავთ, ქიმიის ენაში არის ტენდენცია იმისა, რომ მთელი წინადადების ტოლი შესიტყვება ერთ სიტყვად გადაიქცეს. ამ სიტყვებს ეძლევათ ისეთი სახელწოდებების სახე, რომლებიც შედმიწვენივით აღნიშნავენ არა მხოლოდ ამა თუ იმ საგნებს, არამედ მათ მიმართებას სხვა ანალოგიურ საგნებთან, ე. ი. განსაზღვრავენ მათ ადგილს სისტემაში⁷.

ეს ტენდენცია ადვილი ასახსნელია, თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ მეცნიერების განვითარების თანამედროვე ეტაპი საჭიროებს ნომინაციის შეკუმშულ ფორმებს, რომლებიც გადმოსცემენ იმავე მოცულობის ინფორმაციას, როგორსაც მათი გაშლილი, გავრცელებული ფორმები, მაგრამ ისე, რომ იყენებენ უფრო მოკლე, ეკონომიურ ლინგვისტურ საშუალებებს. ეს ტერმინოლოგიური ლექსიკის საერთო თავისებურებაა, მაგრამ ქიმიის ენაში იგი განსაკუთრებულ სახეს იღებს.

ზემოთ აღნიშნული რეგულარული შემთხვევების გარდა, ვხვდებარა გაკომპოზიტების ნაირგვარი სხვა შემთხვევებიც:

როგორც ქიმიის დარგის ინგლისური მასალის მიხედვითაა შენიშნული, მრავალკომპონენტიან ტერმინებში შემადგენელი კომ-

⁷ ტერმინის სიგრძესთან დაკავშირებით იხ. А. В. Сулеранская, Терминология и помехлатура: Проблематика определенний терминов в словарях разных типов, Л., 1976.

პონენტების შეერთება ხდება გარკვეული იერარქიული თანამიმდევრობით (მაგ.: თიოდივალერიანმჟავა, ტეტრანიტროდიამინობალტიანი, პენტანატრიუმტრიფოსფატი, ჰექსამიკატკობალტიმარილები, სებაცინმჟავაჰექსამეთილენდიამინი და სხვ.).

მოცემულ ქიმიურ ნაერთებში თითოეული შემადგენელი ნაწილის ფუნქცია, რომელიც შეპირობებულია ექსტრალინგვისტური მიზეზებით, ქიმიური დასახელების აგების პრინციპი და, მასხადამე, თანამიმდევრობაც მისი შემადგენელი ნაწილებისა შეიძლება იცვლებოდეს, თანაც, იმგვარად, რომ ეს ტერმინოლოგიური ერთეული მთლიანად იზომორფული იყოს მისი სემანტიკური მნიშვნელობისა⁸.

როგორც საანალიზო მასალამ გვიჩვენა, ქიმიის ენაში იავს იქნეს ორი, ერთმანეთის საწინააღმდეგო ტენდენცია: ერთი მხრივ, ანალიტიკურად დანაწევრება და, მეორე მხრივ, კომპოზიტებად ქცევა, ე. ი. სწრაფვა როგორც დაგრძელებისაკენ, ისე სიმოკლისაკენ.

ცალკე უნდა გამოვეყოთ საკითხი ტერმინის სიმოკლის შესახებ, რომელსაც არა აქვს კავშირი აზრობრივი კომპრესიის კომპაქტურობასთან. აქ მხედველობაში გვაქვს არა გაკომპოზიტება და შეზრდა სხვადასხვა ფუძეებისა, რაც, თავის მხრივ, ტერმინის ეკონომიურობაზე მეტყველებს, არამედ სიმოკლე და კომპაქტურობა ერთი რომელიმე მარტივი ფუძის ფარგლებში, ე. ი. როდესაც არ იცვლება ლოგიკური მიმართება ცნებასა და ტერმინს შორის და ხდება ტერმინის რომელიმე მორფემის შეკვეცა. ეს სრულიად ჩვეულებრივი შემთხვევებია, რასაც ვხვდებით ნებისმიერი ტერმინოლოგიის ფარგლებში. სანიმუშოდ დავასახელებთ ორიოდ მაგალითს: უხსნი (ნაცვლად უხსნარ-ისა ან უხსნად-ისა) და უჯკრი (ნაცვლად არანაჯკრ-ისა).

ტერმინის სიმოკლის საკითხი⁹ არავითარ შემთხვევაში არ უნდა იქნეს გათანაბრებული ელიფსისის მოვლენასთან. ელიფსისი ტერმინის სიმოკლეს კი არ გულისხმობს, არამედ რთული, მრავალკომპონენტაანი ტერმინოლოგიური გამოთქმების რიცხობრივ გამარტივებას, ანუ კონსტრუქციის ელემენტების გამოტო-

⁸ Г. П. Аганова. Английская химическая терминология, как совокупность трех семантических систем (автореферат канд. дисс.), М., 1975, 83-9.

⁹ ტერმინის სიმოკლის საკითხები დეტალურადაა შესწავლილი შემდეგ შრომებში: Д. С. Лотте, Краткие формы научно-технических терминов, М., 1971; В. П. Давиденко, О кратком варианте терминов: «Русская речь», 1972, № 5, 83-76.

ებებს იმგვარად, რომ არ იქნეს დარღვეული მიმართება სათანადო ცნებასა და მის გამომხატველ ტერმინს შორის.

რაც შეეხება ფიქსაციის სფეროს (მხედველობაში გვაქვს სპეციალური ლექსიკონები), აქ ელიფსისის შემთხვევები ყოველ ფეხის ნაბიჯზე გვხვდება, როდესაც სახეობითი ცნების ნაცვლად გვარობითი ცნება იხმარება და აღარ მეორდება ის ძირითადი კომპონენტი, რომელიც ამ ორ ცნებას ერთმანეთისაგან განაარჩევს.

მაგალითად: материалы [огнеупорные] безобжиговые მასალები [ცაცხლგამძლე] უწვადი

материалы [огнеупорные] карбидные მასალები [ცაცხლგამძლე] კარბიდული

და ა. შ.¹⁰

სხვადასხვა ტერმინოლოგიური ლექსიკონების შედარება გვიჩვენებს, რომ ერთსა და იმავე ანალიტიკურ შესიტყვებაში შეიძლება სხვადასხვა კომპონენტი იქნეს გამოტოვებული. მაგ., ტექნიკური ტერმინოლოგიის რუსულ ქართულ ნაწილში გამოტოვებულია საზღვრული — материалы — და გვაქვს:

огнеупор (ный) карбидный
огнеупорные кремнеземистые

რუსულ-ფრანგულ ლექსიკონში კი გამოტოვებულია огнеупорные და გვაქვს: материалы безобжиговые და материалы карбидные.

მომდევნო მსჯელობისას შეიძლება მსაზღვრელი აღარ მეორდებოდეს, რადგანაც გამოთქმიდან ნათელია, რომელ სახეობაზეა ლაპარაკი. გამოიტოვება ის ელემენტი, რომელიც მეორდება ყველა გამოთქმაში. სწორედ ამის ხარჯზე ხდება ლექსიკონებში მრავალკომპონენტიანი ტერმინის ორსიტყვიან გამოთქმამდე დაყვანა.

ქიმიის ტერმინოლოგიის მიხედვით შემოკლების ყველაზე გავრცელებული სახე ჩანს მსაზღვრელ-საზღვრულის ერთ რთულ სიტყვად შერწყმის შემთხვევები. მაგ.:

- ბენზინმდევი (ბენზინის მიმართ მდევი)
- მჟავაგამძლე (მჟავას მიმართ გამძლე)
- მჟავამდგრადი (მჟავას მიმართ მდგრადი) და ა. შ.

¹⁰ ან. Русско-польский химический словарь, Варшава — Москва, 1972.

ეს ბუნებრივი პროცესია და არც ერთი ენა, ენის არც ერთი სფერო არ წარმოიდგინება ამ ბუნებრივი პროცესის გარეშე. ამ მხრივ, ცხადია, გამონაკლისს არც ქიმიის ტერმინოლოგიური სისტემა ქმნის.

ბოლო ხანებში შეინიშნება მიმღობების ვრცელ ფორმებში ზმნისწინის ჩამოკვეცის ტენდენცია: მაერთებელი (< შემაერთებელი), მანაწილებელი (< გამანაწილებელი) || სანაწილებელი (< ვასანაწილებელი), მათხუვადებელი (< გამათხუვადებელი) და სხვ.

ტერმინის შემოკლება საფრთხილო ენობრივი ოპერაციაა, რადგანაც მან რივ შემთხვევაში შეიძლება გააბუნდოვნოს ტერმინის მნიშვნელობა. ამიტომ შემოკლებისას დაცულ უნდა იქნეს გარკვეული ენობრივი წესები¹¹.

ტერმინოლოგიის სტრუქტურის პრობლემების რკვევისას ყურადღება უნდა მიექცეს აბრევიატურის საკითხს¹².

აბრევიაცია ბოლოსდაბოლოს ელიფსისის ერთ-ერთი სახეობაა. აბრევიატურა განსაკუთრებული ენობრივი ნიშანია. იგი ორი, სამი ან მეტი სიტყვის შემოკლებით მიიღება. მაგ.: ფნ (= ფუთქებადი ნივთიერება), კმ (= კალციუმის მარილები), გმ (= გოგირდის მჟავები), ონ (= ორგანული ნაერთები), ქრ (= ქიმიური რეაქციები), მმ (= მჟავამარილები), შმ (= შერეული მარილები) და სხვ. ფაქტობრივად ესაა აკრონიმიზაცია, ანუ სიტყვის შედგენა საწყისი ასოებისაგან.

აბრევიატურა ძირითადად წერისას იხმარება. აბრევიატურების შედგენა დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს. აუცილებელია ჯერ ტერმინის დადგენა, რათა შემდგომ მისი აბრევიაცია მოხდეს.

5. ზოგი სპეციფიკური სიტყვაწარმოებითი მოდელისათვის ქიმიის ტერმინოლოგიაში

1) კომპოზიტებზე მსჯელობისას ცალკეა გამოსაყოფი ბად (< მბად) ელემენტით ნაწარმოები ტერმინები: წყალბადი, ჟანგბადი, კაჟბადი, ნახშირბადი.

აღნიშნული წარმოება ქიმიის ტერმინოლოგიისათვის სპეციფიკურია. მასალა სულ რამდენიმე ერთეული მაგალითით განისაზ-

¹¹ რ. დ. მბაშიძე, ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგია, გვ. 53.

¹² აბრევიატურასთან დაკავშირებით იხ. გ. წიბახაშვილი, აბრევიატურის საკითხისათვის ქართულში: თსუ შრომები, ტ. 114, 1965, გვ. 273—300.

ღვრება. ამ ფორმებში, რომლებიც რუსული ენიდან კალკირების გზითაა მიღებული, მოქმედებითი გვარის მიმღეობის მაწარმოებელი მ-პრეფიქსია დაკარგულა წყვილბაგისმიერი ბ-ს მეზობლობაში და იქმნება შთაბეჭდილება, თითქოს ბად-ფუქს რთულ სიტყვებში სიტყვამაწარმოებელი აფიქსის ფუნქცია აქვს დაკისრებული, ე. ი. ბად-შეესატყვისება რუსულ -под სუფიქსიდი¹³.

- წყალბადი — водород
- ჟანგბადი — кислород
- ნახშირბადი — углерод
- კაჟბადი — кремний

და ა. შ.

ეს წარმოება დღეს არაა პროდუქტიული და პრაქტიკულად მხოლოდ ამავე მაგალითებით შემოიფარგლება.

2) ცალკე უნდა აღინიშნოს გასუბსტანტივებულ ზედსართავთა ჩმარების შესახებ. ესენია ფერების აღმნიშვნელი ზედსართავები, რომლებიც გვხვდება პოსტპოზიციურ კომპონენტებად ანალიტიკურ ტერმინებში:

- თუთიის მწვანა — зелень цинковая
- სპილენძის მწვანა — зелень медная
- პარიზის მწვანა — зелень парижская
- თიშოლის ღურჯი — тимоловый синий
- კრუზოლის წითელი — красный крезоловый
- ქრომის მწვანა (იხ. აგრ. თეთრა) — зелень хромовая
- ინდური ყვითელი — желтая индийская
- სამეფო ყვითელი — желтая королевская
- თუთიის ყვითელი — желтая цинковая
- რეზორცინის ღურჯი — резорциновый синий
- მანგანუმის ყავისფერი — коричневая марганцовая

და ა. შ.

¹³ რ. ნიკოლაძე, ზოგადი ქიმიის ქართული ტერმინოლოგია და ნომენკლატურა საქ. სსრ პედაგოგიურ მეცნიერებათა ინ-ტის შრომება, VI, 1950, გვ. 155.

დიდი ხნის განმავლობაში (1870 წლიდან) ჟანგბადის ცნებისათვის იხმარებოდა ნ. ნიკოლაძისა და გ. წერეთლის მიერ შემუშავებული შეჯამადი, რომელიც ე. პეტროპოლისმა ჟანგბად-ით შეცვალა და ამ სახით შემორჩა იგი დღევანდლობას. ჟანგბადი იყო დაფიქსირებული 1920 წ. გამოცემულ „ტერმინოლოგიაში“ („სიტყვარში“).

როგორც მაგალითებიდან ჩანს, გასუბსტანტივებისას გრამატიკული (ფორმალური) საშუალება ხან გამოყენებულია (მწვან-ა), ხან კი — არა (ლურჯი, ყვითელი...). ამ მოვლენას ჩვენ სხვა დარგის ტერმინოლოგიაშიც ვხვდებით, მაგრამ ქიმიისში მას რეგულარული ხასიათი აქვს, კერძოდ, ისეთ შემთხვევებში, როდესაც ფერების აღმნიშვნელ ზედსართავებთან გვაქვს საქმე.

3) ჩვეულებრივი ფილოლოგიური ლექსიკონებისაგან განსხვავებით, ქიმიის ტერმინოლოგიისათვის ნიშანდობლივია მრავლობითის ფორმების ხმარება მეტაურ სიტყვად, მაგ.: მარილები, მტავები, ფუძეები, ვაზები, ხსნარები, საქარიდები, შენადნობები, ჟანგფულები, ზემტავები, ნაერთები, ამონიტები, პენტოზები...

ცხადია, ამ არასრულ სიაში მრავლობითის ფორმით ხმარებული ერთეულები მხოლოდობითშიც იხმარება და ლექსიკონებშიც სწორედ ამ ფორმითაა ისინი შეტანილი, მაგრამ მრავლობითში წარმოდგენილ ამ სიტყვებს ტერმინოლოგიაში სხვა ფუნქცია ეკისრებათ, კერძოდ, კლასის, ჯგუფის, ოჯახის... დასახელებას წარმოადგენენ (ორგანული ან არაორგანული ნაერთებია).

მრავლობითის ფორმები არც სხვა დარგობრივი ტერმინოლოგიებისათვისაა უცხო, კერძოდ, სისტემატურია მათი ხმარება ბოტანიკურსა და ზოოლოგიურ ლექსიკონებში, მაგრამ განსხვავებას ქმნის მრავლობითის მაწარმოებელი სუფიქსები. ამ დარგებში რეგულარულად იხმარება ნარინი მრავლობითი ვარობითი ცნებების აღსანიშნავად (ბაიასებრნი, ვარდისებრნი, გვიმრანაირნი... კალიისებრნი, თობასნაირნი და ა. შ.)¹¹.

ამგვარად, მრავლობითის ფორმით შეტანილ სალექსიკონო ერთეულებს წმინდა ტერმინოლოგიური ფუნქცია აკისრიათ.

4) ქიმიის ტერმინთა მრავალრიცხოვან ჯგუფს ქმნის საკუთარი სახელებისაგან — უფრო ზუსტად, გვარების მონაწილეობით შედგენილი ტერმინები, რომლებიც ეპთნიმებიც სახელითაა ცნობილი. ქიმიის ტერმინოლოგიაში თვალში საცემია ამგვარი ეპთნიმური ტერმინების უჩვეულო სინშირე: ჩუგაევის რეაქცია, კოსის მარილები, ბომეს გრადუსი, ავოგადროს კანონი, ზელინსკის აპარატი, ჰემპელის პიპეტი, ნიუტონის შენადნობი, მენდელეევის სისტემა, შევლეს მწვანა და მრავალი სხვა.

როგორც მაგალითებიდან ჩანს, სათანადო საკუთარი სახელებითაა გამოხატული სრულიად სხვადასხვა კატეგორიის აღმნიშვნე-

¹¹ მაგალითები დამოწმებულია აღ. მაცუაშვილის „ბოტანიკური ლექსიკონიდან“ (1949 წ.) და ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიიდან (1975—1987).

ლი ტერმინები, რომლებიც გამოხატავენ პროცესებს, საგნებს, თვისებებსა და სხვა კატეგორიებს.

სპეციალურ ლიტერატურაში არაერთგზის აღნიშნულა, რომ ეპონიმიებით ამა თუ იმ ცნების გამოხატვა ტერმინოლოგიის დამუშავების ადრინდელ საფეხურზე მიგვანიშნებს. უდავოა, რომ მათ ნაცვლად ცნების ძირითადი ნიშნების მიხედვით დახასიათებას თუ შეფასებას მეტი მეცნიერული ღირებულება აქვს. გვარბით გამოხატული ტერმინები არამარტივებული სიტყვებია, რომლებიც ბუნდოვანი სემანტიკისა და მწირი ინფორმაციის მატარებლები არიან.

6. პირობითი აღნიშვნები

ტერმინოლოგიური ნომინაციის ერთ-ერთ ტიპს წარმოადგენს პირობითი აღნიშვნები და სიმბოლური დასახელებები. მათ შორის, უწინარეს ყოვლისა, ფორმულები ივარაუდება. ფორმულები რთულ შედგენილობათა და ქიმიურ პროცესთა ასოითი ან ასოთრიცხოვრითი გამოსახულებებია და გვევლინება ქიმიის დარგობრივი ლექსიკის აშკარად გამოხატულ სპეციფიკად. ფორმულა გარკვეულ წარმოდგენას იძლევა ამა თუ იმ ნაერთის შედგენილობაზე. მაგ., წყლის ფორმულა H_2O გვამცნობს, რომ წყლის მოლეკულა შედგება წყალბადის ორი ატომისა და ჟანგბადის ერთი ატომისაგან; გოგირდმჟავას ფორმულიდან (H_2SO_4) ვიგებთ, რომ მასში შედის 2 ატომი წყალბადი + 1 ატომი გოგირდი + 4 ატომი ჟანგბადი. ამას გარდა, ცნობილია თითოეული ამ ელემენტის ატომური წონა და ამის მიხედვით ირკვევა ნაერთში ცალკეული ნივთიერების წარდობა.

ფორმულები ერთგვარი სიმბოლური კოდებია, რომლებიც აზუსტებენ ცნების ერთმნიშვნელობიანობას, ე. ი. წარმოადგენენ უტყუარ საშუალებას ცნების ყველა ნიუანსის ამოსაცნობად. რაც უფრო რთულია ნაერთი კომპოზიტურად, მით უფრო გრძელია მათი ფორმულებიც. მაგალითად:

ყურადღებას იქცევს ფორმულებით გამოხატული მინერალების სახელები:

ფილიფსიტი — $(K_2, Ca) Al_2 Si_5 O_{14} \cdot 5H_2O (K_2 Ca) [Al_2 Si_4 O_{12}] \cdot 4,5 H_2O$

ნატროლითი — $Na_2[Al_2 Si_3 O_{10}] \cdot 2H_2O, Na_3O \cdot Al_2O_3 \cdot 3SiO_2 \cdot 2H_2O$

მინერალების ფორმულები განსაკუთრებული სიგრძით ხასიათდება, რაც შეპირობებულია მათი რთული ქიმიური შედგენილობა-აგებულებით.

შეიძლება დავასკვნათ: მიუხედავად იმისა, რომ ქიმიის ტერმინოლოგიას ერთი შეხედვით თითქოს არა აქვს რაიმე განსაკუთრებული, მრავალფეროვანი საკუთარი სიტყვაწარმოებითი საშუალებები, აშკარაა, რომ ტერმინების ასაგებად და საწარმოებლად გამოყენებულია ზოგი ისეთი ხერხი, რომელიც არეგულირებს ცნებათა ლოგიკურ-იერარქიულ დამოკიდებულებას, აწესრიგებს ტერმინთა ხმარების ინდივიდუალურობას, ანიჭებს მათ ამა თუ იმ სემანტიკას და მიჯნავს ამ დარგის სპეციფიკას სხვა დარგების ტერმინოლოგიურ თავისებურებათაგან.

7. ქიმიის ტერმინოლოგიის ლექსიკოგრაფიული საკითხები

ანალიტიკური ტერმინები გარკვეულ სირთულეს ქმნიან ლექსიკონში მათი ფიქსაციის თვალსაზრისით. უკანასკნელი ხანების დარგობრივ ლექსიკონებში წარმმართველია ანალიტიზმების დალაგება ე. წ. ბ უ დ ო ბ რ ი ვ ი პ რ ი ნ ც ი ბ ი თ, ე. ი. სიტყვა-სტატიად ძირითადი ტერმინის — უპირატესად გვარგობითი ცნების გამომსახველი არსებითი სახელის (ან მასდარის) გატანა, მსაზღვრელი ან სხვა თანმხლები სიტყვები მათთან იყრიან თავს, რომლებიც სახეობით ცნებებს აღნიშნავენ.

ამ პრინციპით ტერმინთა გაწეობა, ცხადია, არ გამორიცხავს დარგობრივ ტერმინოლოგიაში ფართოდ გავრცელებული მსაზღვრელების (ზედსართავეებისა და მიმღებების) ცალკე ერთეულებად გატანას. ქიმიის ტერმინოლოგიაში ასეთებია:

მეორეული	— вторичный
პირველადი	— первичный
აალებადი	— воспламеняемый
უდნობი	— неплавкий
პოლარული	— полярный
პოლარიზებული (ვნ. გვ. მიმღ.)	— поляризованный
მაპოლარიზებული (მოქმ. გვ. მიმღ.)	— поляризующий

და სხვ.

ბუდობრივი პრინციპით გამართლებულია ფერების აღმნიშვნელი ზედსართავეების გატანა სიტყვა-სტატიად, მით უფრო, თუ ისინი

გასუბსტანტივებულია. სათანადო მასალა ქიმიის ტერმინოლოგიის ქართულ-რუსულ ნაწილში ასეთ სახეს მიიღებს:

მწვანე, მწვანა	—	зеленый, зелень
ლურჯი	—	синий
წითელი	—	красный
ყვითელი	—	желтая...

აქ მოიყრის თავს ყველა ანალიტიკური ტერმინი, რომლის პოსტპოზიციურ ნაწილსაც წარმოადგენს მართული მსაზღვრელები (ქრომის, სპილენძის, მეთილის, მალაქიტის და ა. შ.).

როგორც ვხედავთ, იმისდა მიუხედავად, თუ რომელი მეტყველების ნაწილია გატანილი სიტყვა-სტატიად, ამოსავალი პრინციპი ბუდობრივი სისტემისა გულისხმობს, რომ უნდა მოიქებნოს სემანტიკური ცენტრი, ანუ ის ძირითადი ტერმინი, რომლის ირგვლივაც თავს მოიყრის ყველა დანარჩენი ლექსემა. ასეთ ცენტრად, როგორც წესი (ე. ი. ყველაზე ხშირად), არსებითი სახელის გვევლინება. ამ შემთხვევაში საყრდენი არსებითი სახელის მსაზღვრელი სიტყვები ინვერსიული წყობითაა წარმოდგენილი ლექსიკონში. ამ მხრივ ის წესი, რომელიც გატარებულია ქართულ სპეციალურ ლექსიკონებში, უფრო ზუსტად, დარგობრივი ტერმინოლოგიების ქართულ-რუსულ ნაწილში, ძალზე მწუბორი, თანმიმდევრული და მართივით ჩანს: მსაზღვრელ-საზღვრულის შემცველი ყველა შესიტყვება ინვერსიული წყობითაა მოცემული საზღვრულის მიერ წარმოქმნილ ბუდეში. იმისდა მიუხედავად, საზღვრულად არსებითი სახელია წარმოდგენილი, თუ — მასდარი¹⁵.

თუ ანალიტიკების საკითხი მეტ-ნაკლებად უმტკივნეულოდაა მოგვარებული ლექსიკონში მათი ფიქსაციის თვალსაზრისით, იმავეს ვერ ვიტყვით კომპოზიტების შესახებ, რომელთაც რუსულ (და სხვა) ენაში ანალიტიკური ტერმინები შეესატყვისება. განსაკუთრებით ეს ეხება მყავებს, რომლებიც ქართულში, შეიძლია გამოჩაქლისის გარდა (იხ. ზემოთ), კომპოზიტებითაა გამოხატული. არსებობს სამი გზა კომპოზიტის გაფორმებისა ლექსიკონში: 1. ყველა მყავას სახელწოდება ცალ-ცალკე გაფორმდეს და მათ თავ-თავისი ადგილი მიეჩინოს საერთო ანბანურ რიგში; 2. გამოიყოს კომპო-

¹⁵ ქართულ სპეციალურ ლექსიკონებში ბუდობრივი პრინციპით მასალის დალაგების შესახებ იხ.: რ. ლამბაშიძე, ანალიტიკურ ტერმინთა სტრუქტურულ-სემანტიკური თავისებურებანი: ქსკ, წ. X, 1993, გვ. 217—226; ნ. ზურჭულაძე, ტერმინოლოგიურ გამოთქმათა ძირითადი სტრუქტურული მოდელები და ლექსიკონში მათი ასახვის თავისებურებები: ქსკ, წ. X, 1993, გვ. 227—233.

ზიტის ბოლო კომპონენტი და ბუდის სახით გაფორმდეს, და მ. ყოველი მათგანი ცალკეც გაფორმდეს და ერთ ბუდეში თავმოყრას გზითაც.

ცხადია, წმინდა ფილოლოგიური ლექსიკონისათვის კომპოზიციის დაშლა და ერთ-ერთი კომპონენტის გამოყოფა საყრდენ სიტყვად გაუმართლებელი იქნებოდა, მაგრამ დარგობრივ ტერმინოლოგიებში გვარეობით-სახეობითი იერარქიული სისტემის გამოსავლენად (და, რა თქმა უნდა, ვკონონიურობის ინტერესებიდან გამომდინარე), მიგვაჩნია, რომ ზემოაღნიშნული სამი გზიდან მეორეზე უნდა შევწერდეთ და კომპოზიტიდან გამოვყოთ ბოლოკიდური კომპონენტი — ჩვენს შემთხვევაში — „მჟავა“ და ცალკე ბუდედ გავაფორმოთ. ეს მით უფრო იქნება გამართლებული, რომ ზოგი ამგვარი კომპოზიტი პარალელურ ვარიანტსაც იძლევა ანალიტიზმის სახით (მაგ., ფოსფორის მჟავა || ფოსფორმჟავა და სხვ.), მეორეც: ზოგიერთი ასეთი ნაერთი ანალიტიზმებსაც წარმოადგენს (მაგ., ტყვიანნი მჟავა, აქროლადი მჟავა და სხვ.). რაც მთავარია, ფაქტია, რომ თავისი ცნებითი შინაარსით სათანადო კომპოზიტებიცა და ანალიტიზმებიც თითქმის იდენტურია და მხოლოდ ლინგვისტური ნიშნის მიხედვით ამ ნაერთების გამოიჯენა ძალზე ხელგონური იქნებოდა.

რჩება უკანასკნელი ოპერაცია წმინდა ტექნიკური ხასიათისა: კონკრეტულად როგორ გაფორმდეს კომპოზიტის საზღვრული წევრი?

ჩვენ რეკომენდაციას ვუწევთ ასეთ დაწერილობას: ცალკე სიტყვა-სტატიად გატანისა და მისთვის რუსული (ან სხვა ენის) ადეკვატის მიწერის შემდეგ იგივე სიტყვა დაიწეროს წინდევით (შეიძლება „კლუს“ ნიშნითაც), ხოლო სხვადასხვა ნაერთის ჩამოწერისას I კომპონენტს (მარტივს ან რთულს) მიეწეროს — უინტერვალოდ — გამეორების წილდა ნიშანი (~). ჩვენთვის საინტერესო „მჟავა“ კომპონენტის შემცველი კომპოზიტები ლექსიკონში ასეთ სახეს მიიღებენ:

-მჟავა: აზოტ~, იოდ~, ფოსფორ~, გოგირდ~ და ა. შ. (იგულისხმება, რომ დამოუკიდებელი ერთეული მჟავა ცალკეც ვაიტანება, როგორც კლასი).

